

Stockholm, 17 mars 2025.

En lag om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (Ds 2024:30)

Diarienummer: S2024/02012

Inledning

UNICEF Sverige utgår i detta remissvar utifrån lag (2018:1197) om FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och kommer särskilt belysa de rekommendationer som Sverige fått från FN:s barnrättskommitté i mars 2023. Som barn räknas varje människa under 18 år enligt artikel 1 i barnkonventionen.

Det pågår i nuläget flera parallella utredningar som på olika sätt berör socialtjänstens verksamhet. Samtidigt som utredningen nu lagt fram ett förslag om en ny lag, lagen om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (LIV), med ökade möjligheter till tvångsåtgärder, planeras den nya socialtjänstlagen (SoL) träda i kraft i juli detta år. UNICEF Sverige vill därför uppmana regeringen att avvakta med den aktuella utredningen tills den nya SoL trätt i kraft och dess implementering har utvärderats. Genom den nya lagen ges socialtjänsten ett nytt sätt att arbeta på. Enligt den ska socialtjänsten arbeta förebyggande och vara mer lättillgänglig. Vidare ska verksamheten bedrivas i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Vi ser det därför som kontraproduktivt att införa en ny lag som bygger på tvång innan det är möjligt att utvärdera effekterna av den nya SoL.

UNICEF Sverige vill poängtera att vi ser positivt på att utredningen tillsammans med Maskrosbarn utfört en barnhearing i syfte att inhämta barn och ungas perspektiv på förslagen och att dessa lyfts i utredningen. Att barn och unga görs delaktiga vid framtagandet av ny lagstiftning är en av grundprinciperna (artikel 12) i barnkonventionen.

UNICEF Sverige har med hänsyn till utredningens omfattning valt att kommentera de förslag som vi ser är särskilt relevanta utifrån ett barnrättsperspektiv.

Övergripande synpunkter

UNICEF Sverige, har i egenskap av FN:s barnfond, ett särskilt uppdrag att följa Sveriges efterlevnad av barnkonventionen.¹ Det är utifrån det barnrättsperspektivet som vi nu ser med oro på det förslag som utredningen presenterar. Syftet med LIV är enligt utredningen att ge socialnämnder ökade möjligheter att ingripa med insatser i öppna former även i de situationer när vårdnadshavare, barn och unga inte samtycker till att ta emot insatser i enlighet med SoL och förutsättningarna för tvångsvård enligt lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) inte är uppfyllda. Socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet.² Genom den föreslagna LIV ser vi en vändning i hur socialtjänsten ska arbeta där tvång får allt större plats. UNICEF Sverige ser med oro för hur dessa förslag kommer att påverka förtroendet för hela socialtjänstsystemet, såväl ur ett kortsiktigt som långsiktigt perspektiv. Så som utredningen nu utformat förslagen innebär LIV ett ingripande som inte får anses proportionerligt, särskilt i förhållande till den befintliga tvångsvårdslagstiftningen samt utifrån den omställning som ska äga rum i och med den nya SoL.

UNICEF Sverige har förståelse för det behov och de utmaningar som socialtjänsten står inför när det gäller att nå ut med insatser i vissa fall. Att individer tackar nej till insatser från socialtjänsten från början kan däremot bero på faktorer som bristande tillit och förtroende till socialtjänsten samt en okunskap kring socialtjänstens arbete. Det finns tyvärr fortfarande ett stigma kring att söka hjälp från socialtjänsten. UNICEF Sverige anser därför att socialtjänsten bör ges förutsättningar och resurser att främja ett förfarande där de stärker sitt arbete för att motivera individer att ta emot stöd och insatser på frivillig väg i syfte att nå långsiktigt förändringsarbete. Vi ser med oro på den risk som kommuner själva för fram i utredningen gällande att sådant arbete kommer att nedprioriteras på grund av möjligheten till insatser utan samtycke enligt LIV.

UNICEF Sverige ser mycket positivt på förslaget gällande möjligheten till tillfällig föräldrapenning då vårdnadshavare tar emot insatser. Ett sådant förslag ger ökade förutsättningar för socialtjänsten att arbeta med långsiktigt förändringsarbete. Även om UNICEF Sverige avstyrker utredningens förslag till stor del, anser vi att detta är ett förslag som bör tas vidare vid insatser i enlighet med nuvarande lagstiftning.

UNICEF Sverige anser att en övervägande majoritet av förslagen i utredningen inte är i linje med barnets bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen. Utifrån det som anförts ovan anser vi att utredningen brister i sina barnkonsekvensanalyser, särskilt i ljuset av den nya SoL.

¹ Artikel 45(a) barnkonventionen.

² 1 kap. 1 § 3 stycket SoL.

Kapitel 9 – Insatser i öppna former och särskilda föreskrifter till vårdnadshavare

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att socialnämnder ska få besluta om att vårdnadshavare ska delta i nödvändiga insatser i öppna former utan vårdnadshavares samtycke till insatserna (avsnitt 9.4.7 och 9.4.8). Detsamma ska gälla om barnet eller den unga bereds vård utanför eller i det egna hemmet enligt LVU (avsnitt 9.4.9). Utredningen föreslår även att när en socialnämnd beslutat om nödvändiga insatser till en vårdnadshavare enligt LIV, får socialnämnden besluta att vårdnadshavaren ska följa en eller flera särskilda föreskrifter. De särskilda föreskrifterna får avse frågor som rör vårdnadshavarens skyldigheter i fråga om den dagliga omsorgen om barnet (avsnitt 9.4.10). Samtliga förslag ska regleras i LIV.

UNICEF Sveriges bedömning: UNICEF Sverige avstyrker förslagen i sin helhet. Vi ser med oro för risken att en utökad användning av tvång inom socialtjänsten kommer att motverka socialtjänstens relationsskapande arbete. För att nå förändring utifrån ett långsiktigt perspektiv krävs det en insikt och vilja hos vårdnadshavaren att förändra situationen. Utredningen menar att detta främst uppnås genom att vårdnadshavaren tar emot stöd för egen del i form av en insats.³ Socialstyrelsen har däremot i sin rapport *Öppna insatser utan samtycke* redogjort för att det är osäkert om sådana insatser till vårdnadshavare kan säkerställa en hållbar och varaktig förändring av vårdnadshavarens föräldraförmåga i det fall vårdnadshavaren själv inte är motiverad att förändra sin situation.⁴

Socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet.⁵ UNICEF Sverige menar att socialtjänsten bör ges resurser och förutsättningar att arbeta förebyggande och utifrån arbetsmetoder som syftar till att motivera vårdnadshavare att ta emot insatser på frivillig väg. Fokus ska vara relationsbyggande och att nå en samsyn mellan socialtjänst och vårdnadshavare kring den aktuella problematiken. Det är viktigt att socialtjänsten arbetar utifrån hela problembilden och stöttar upp med insatser som angriper grundproblematiken. Inom socialtjänstens verksamhet bör det även finnas en flexibilitet som kan anpassas utifrån vårdnadshavares, barn och ungas behov och förutsättningar. Just lättillgänglighet är ett av huvudsyftena i den nya SoL.

³ Ds 2024:30 s. 344.

⁴ Socialstyrelsen (2021), *Öppna insatser utan samtycke – Rapport till regeringen uppdrag S2019/0472/FST*, s. 56.

⁵ 1 kap. 1 § 3 stycket SoL.

Kapitel 10 – Insatser i öppna former och särskilda föreskrifter till barn och unga

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att socialnämnder ska få besluta om insatser i öppna former till barn och unga när samtycke därtill saknas och att detta ska regleras i LIV samt att 22 och 23 §§ LVU ska upphävas (avsnitt 10.2.1, 10.2.3 och 10.2.5). Ett beslut om insatser till barn och unga enligt LIV ska bara få fattas om insatsen inte kan ges med samtycke av barnets vårdnadshavare och, när barnet har fyllt 15 år, av honom eller henne själv, eller av den unge (avsnitt 10.2.4). När en socialnämnd beslutar om insatser eller särskilda föreskrifter till ett barn ska socialnämnden särskilt överväga om det finns behov av insatser och föreskrifter till barnets vårdnadshavare enligt LIV (avsnitt 10.2.18).

När en socialnämnd har beslutat om insatser till ett barn eller en ung person enligt LIV ska socialnämnden också få besluta att barnet eller den unge ska följa en eller flera särskilda föreskrifter (avsnitt 10.2.6). De särskilda föreskrifterna kan avse skolgång (avsnitt 10.2.7), fritidsaktiviteter (avsnitt 10.2.8), praktik och annan sysselsättning (avsnitt 10.2.9), att iaktta nykterhet och drogfrihet (avsnitt 10.2.10) och att barnet eller den unga ska uppehålla sig i bostaden under vissa tider (avsnitt 10.2.11).

UNICEF Sveriges bedömning: UNICEF Sverige avstyrker förslagen. Vi har förståelse för den problembild som föreligger men menar att utredningens presenterade förslag för med sig risker för barn som inte får anses godtagbara. Vi ser med oro för den förflyttning som äger rum där barn och unga ska tvingas till ingripande insatser i större utsträckning samt för att en ordning med särskilda föreskrifter riskerar att inte angripa grundproblematiken.

I en rapport från Socialstyrelsen ser 159 kommuner i Sverige flertal risker för det enskilda barnet då man genomför en insats i öppna former utan vårdnadshavares samtycke. Kommunerna lyfter exempelvis risker som lojalitetskonflikter, att det är svårt för ett barn att ta till sig en insats utan stöd hemifrån och att barnet blir utpekad som problembäraren i familjen. De framhäver även att socialtjänstens arbete ska bygga på frivillighet och att insatser utan vårdnadshavares samtycke kan försvåra samarbetet med vårdnadshavaren vilket i slutändan inte gynnar barnet. Det medför även praktiska risker kopplade till genomförandet av en insats. Det kan till exempel vara svårt för barnet att genomföra en insats utan stöd från vårdnadshavare. Det kan även upplevas som en belastning för barnet, särskilt då det finns en risk för sanktioner från vårdnadshavaren.⁶

Redan idag föreligger det problem i socialtjänstens närvaro. Detta visar en rapport från Inspektionen för vård och omsorg (IVO) där det framgår att tusentals barn och unga får vänta i månader på beviljade insatser, till följd av personal- och platsbrist, vilket skapar risker för

⁶ Socialstyrelsen (2021), *Öppna insatser utan samtycke – Rapport till regeringen uppdrag S2019/0472/FST*, s. 41 ff.

missförhållanden.⁷ UNICEF Sverige menar att socialtjänsten bör ges resurser för att stärka sin närvaro och för att främja sitt relationsbyggande och motiveringsarbete för att skapa en långsiktig förändring för barn.

Kapitel 11 – Tillfällig föräldrapenning och kostnadsersättning

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att en förälder som deltar i insatser i öppna former beslutade av socialnämnd i syfte att stödja förälderns barn ska ha rätt till tillfällig föräldrapenning om föräldern behöver avstå från förvärvsarbete i samband med deltagandet i insatsen. Rätten till tillfällig föräldrapenning ska gälla både när insatsen riktas till föräldern och när den riktas till förälderns barn under förutsättning att deltagandet är nödvändigt för att uppnå syftet med insatsen. Rätten till tillfällig föräldrapenning ska gälla både för deltagande i insatser i öppna former som har beslutats med samtycke enligt SoL och för insatser i öppna former som har beslutats utan samtycke med stöd av LIV (avsnitt 11.7.1). Tillfällig föräldrapenning ska få lämnas till flera föräldrar för samma barn och tid vid deltagande i en insats i öppna former beslutad av en socialnämnd (avsnitt 11.7.3).

UNICEF Sveriges bedömning: UNICEF Sverige tillstyrker förslaget om rätt till tillfällig föräldrapenning då en förälder måste avstå från förvärvsarbete för att delta i insatser i öppna former. Vi menar att även då vi avstyrker förslaget om LIV är detta en möjlighet som bör införas i befintlig lagstiftning.

UNICEF Sverige ser det som en självklarhet att föräldrar och vårdnadshavare ska ges möjlighet att erhålla tillfällig föräldrapenning då det ökar förutsättningarna för att ta del av socialtjänstens insatser. Det ökar även chanserna till frivilligt deltagande då förlust av inkomst kan vara en bidragande faktor till att föräldrar har tackat nej till insatser från socialtjänsten. Det är även förenligt med artikel 5 och 18.2 i barnkonventionen som stadgar att konventionsstaten ska ge lämpligt stöd till föräldrar och vårdnadshavare då de fullgör sitt ansvar för barnets uppföstran och för att garantera barnets rättigheter. Vi ser även mycket positivt på att ersättning kan lämnas till fler föräldrar för samma barn och tid vid deltagande i en insats.

Kapitel 12 – Uppföljning och kontroll av socialnämndernas beslut

Utredningens förslag: Socialnämnder ska följa genomförandet av insatser och särskilda föreskrifter som har beslutats enligt LIV (avsnitt 12.6.1). Socialnämnder ska få besluta att efterlevnaden av en särskild föreskrift till barn och unga om att under vissa tider uppehålla sig i bostaden eller annan anvisad plats som kan likställas med bostad ska kontrolleras med hjälp av

⁷ Inspektionen för vård och omsorg (2025), *Vad har IVO sett 2024? – Iakttagelser och slutsatser om vårdens och omsorgens brister för verksamhetsåret 2024*, s. 39 ff.

elektronisk övervakning (avsnitt 12.6.5). Det ska inte gälla barn under 15 år och det är polismyndigheten som ansvarar för verkställigheten (avsnitt 12.6.6 och 12.6.10).

Det ska inte vara straffbart att underlåta att medverka till att den elektroniska övervakningen kommer till stånd (avsnitt 12.6.15). Handräckning och tillfälligt omhändertagande får ske av Polismyndigheten (avsnitt 12.6.16), vilket kräver ett informationsutbyte mellan Polismyndigheten och socialnämnder (avsnitt 12.6.17).

UNICEF Sveriges bedömning: UNICEF Sverige avstyrker utredningens förslag. Vi ser med oro för de konsekvenser som utredningens förslag för med sig för barn, särskilt i förhållande till förslaget om elektronisk övervakning.

En ordning med elektronisk övervakning för med sig flertalet negativa effekter som inte får anses förenliga med barnets bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen. Elektronisk övervakning är inte lämpligt för barn och unga då det utgör ett stort ingrepp i den personliga integriteten, rörelsefriheten och barns rättigheter i stort. Den verkar stigmatiserande och kan inte ersätta regelbunden uppsyn och omsorg från vuxna. Vi ser vidare med stor oro för vad en sådan kontroll kan innebära för barnets eller den ungas förtroende och vilja att samarbeta med socialtjänsten. I Danmark avskaffades elektronisk övervakning utifrån en liknande ordning som utredningen föreslår då "det inte ansågs vara rätt väg för att förebygga ett kriminellt och asocialt beteende samt att elektronisk övervakning inte kunde ersätta en konsekvent och pedagogisk omsorg från stabila vuxna".⁸

UNICEF Sverige ser vidare kritiskt på utredningens förslag om att gränsdragningen för när barn ska kunna omfattas av elektronisk övervakning går vid 15 års ålder. Vi vill understryka att barn är barn fram tills det att de fyller 18 år enligt artikel 1 i barnkonventionen. Att en gränsdragning vid 15 års ålder innebär en harmonisering med straffmyndighetsåldern är inte tillräckligt för att motivera en sådan ordning.

UNICEF Sverige ser även med oro för den förflyttning som sker där polisen ges en allt större roll. Genom utredningens förslag kommer socialnämnderna i flera fall inte veta att omhändertagande skett av polis förrän i efterhand. Vi ser kritiskt på de stigmatiserande effekter som förslaget innebär samt hur det riskerar att påverka tilliten till såväl socialtjänst som polis.

Kapitel 13 – Konsekvenser vid bristande efterlevnad av socialnämndernas beslut

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att ett beslut till vårdnadshavare om en insats som har fattats med stöd av LIV ska få förenas med vite (avsnitt 13.2.3).

⁸ Ds 2024:30 s. 125.

UNICEF Sveriges bedömning: UNICEF Sverige avstyrker förslaget gällande socialnämnders möjlighet att förena vissa beslut om insatser med vite. Att vårdnadshavare tackar nej till insatser beror ofta på att de inte har rätt förutsättningar, kunskap eller tilltro till socialtjänsten. Att förena ett beslut med vite kommer inte bidra till att förbättra den situationen. I stället ser vi med oro för risken att det bidrar till att skapa en misstro till socialtjänsten och att vårdnadshavare undandrar sig från att söka hjälp. Vi ser särskilt kritiskt på hur detta kommer att påverka de familjer som redan befinner sig i en ekonomisk utsatthet. Rent praktiskt ser vi även de svårigheter förslaget innebär i förhållande till den arbetsbelastning som det skapar för socialtjänsten.

Kapitel 15 – Allvarssamtal när barn och unga misstänks för brott

Utredningens förslag: Om Polismyndigheten informerar en socialnämnd att ett barn eller en ung person är misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa och det kan antas att det är första gången barnet eller den unge är misstänkt för ett sådant brott, ska en företrädare för socialtjänsten hålla ett särskilt samtal med barnet och dess vårdnadshavare eller den unge (allvarssamtal) (avsnitt 15.3.2).

Kallelse till allvarssamtal ske inom 24 timmar från det att socialnämnden fick information om brottsmisstanken (avsnitt 15.3.3). Det bör inte vara en skyldighet att närvara vid eller medverka till allvarssamtalet. Det bör inte heller införas någon möjlighet för socialnämnder att tillgripa tvångsåtgärder eller konsekvenser om vårdnadshavarna, barnet eller den unge inte kommer till eller medverkar till allvarssamtalet (avsnitt 15.3.5). Det ska finnas möjlighet att underlåta att kalla till och hålla i ett allvarssamtal (avsnitt 15.3.6)

UNICEF Sveriges bedömning: UNICEF Sverige avstyrker förslagen. Vid utredningens samtal med kommuner har det framkommit att det inte finns behov av den aktuella regleringen eftersom det redan idag genomförs sådana samtal och att det finns utarbetade metoder för det. Kommuner har även åberopat att det medför en risk för nedprioritering av andra ärenden där behovet är större. UNICEF Sverige delar denna bedömning och ser särskilt med oro att förslagen inte utgår ifrån det enskilda barnets behov i linje med artikel 3 i barnkonventionen.

Pernilla Baralt
Generalsekreterare, UNICEF Sverige

Underlaget är framtaget av Louise Axelsson, UNICEF Sverige. För kontakt och eventuella frågor: unicef@unicef.se